

Галина ВОЗНЯК

*доктор економічних наук, провідний науковий співробітник, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", Львів, Україна, gvoznuyak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2001-0516*

Христина ПАТИЦЬКА

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України", Львів, Україна, pelechata@meta.ua
ORCID ID: 0000-0003-2871-7540*

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ У ПРИЙНЯТТІ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Вступ. Фінансово-економічна криза, причиною якої стало поширення пандемії Covid-19, є безпрецедентною за масштабом. Попри значні короткострокові соціальні, фінансові, економічні й політичні шоки, вона зумовить і довгострокові наслідки для розвитку економіки (у сфері людського капіталу, публічних фінансів та управління, продуктивності праці, соціального капіталу). В їх основі – зміна поведінки людей (поведінки індивідів та колективної поведінки), яка є потенційним каталізатором змін в економіці та фінансах.

З іншого боку, запит на вихід більшості суб'єктів економіки з коронакризи лежить в площині адаптації і переорієнтації їх життєдіяльності до нових умов. Це актуалізує важливе питання: чи здатні суб'єкти економіки (держава, органи місцевого самоврядування, представники бізнесу, населення й ін.) раціонально оцінювати ризики і можливість, які відкриваються перед ними, та приймати раціональні рішення?

Мета – визначити поведінкові аспекти прийняття фінансових рішень на локальному рівні в умовах пандемії.

Методи. У дослідженні використано методи діалектичного аналізу, синтезу та логічного узагальнення, а також порівняння і формалізації.

Результати. Досліджено особливості формування поведінки суб'єктів економіки на локальному рівні в умовах невизначеності та впливу пандемії COVID-19. Обґрунтовано доцільність розгляду коронакризи в контексті філософського підходу "чорного лебедя". Визначено роль громадянського суспільства у вирішенні суспільних викликів, спричинених пандемією. Ідентифіковано чинники, які впливають на колективну поведінку у територіальних громадах. Виокремлено додаткові чинники, які визначають колективну поведінку в умовах пандемії. Виявлено помилки у когнітивних процесах та аномалії в економічній поведінці суб'єктів економіки територіальних громад, спричинені наслідками коронакризи.

Визначено особливості прийняття управлінських рішень з боку голів органів місцевого самоврядування як лідерів територіальних громад. Розглянуто різні типи поведінки лідерів в умовах боротьби із наслідками коронакризи.

Ключові слова: поведінкова економіка, пандемія Covid-19, територіальна громада, поведінкові чинники, фінансові рішення.

Рис.: 3, бібл.: 20.

Галина ВОЗНЯК

доктор економічних наук, ведучий научний співробітник, ГУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна

Кристина ПАТИЦКАЯ

кандидат економічних наук, старший научний співробітник, ГУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України", Львів, Україна

ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ В ПРИНЯТИИ ФИНАНСОВЫХ РЕШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ: ЛОКАЛЬНЫЙ УРОВЕНЬ

Введение. Финансово-экономический кризис, причиной которого стало распространение пандемии Covid-19, беспрецедентный по масштабу. Несмотря на значительные краткосрочные социальные, финансовые, экономические и политические шоки, он приведет к долгосрочным последствиям для развития экономики (в сфере человеческого капитала, публичных финансов и управления, производительности труда, социального капитала). В их основе – изменение поведения людей (поведения индивидов и коллективного поведения), являющегося потенциальным катализатором изменений в экономике и финансах.

С другой стороны, запрос на выход большинства субъектов экономики из коронакризиса лежит в плоскости адаптации и переориентации их жизнедеятельности на новые условия. Это актуализирует важный вопрос: способны ли субъекты экономики (государство, органы местного самоуправления, представители бизнеса, населения и др.) рационально оценивать открывающиеся перед ними риски и возможности и принимать рациональные решения?

Цель – определить поведенческие аспекты принятия финансовых решений на локальном уровне в условиях пандемии.

Методы. В исследовании использованы методы диалектического анализа, синтеза и логического обобщения, сравнения и формализации.

Результаты. Исследованы особенности формирования поведения субъектов экономики на локальном уровне в условиях неопределенности и влияния пандемии COVID-19. Обоснована целесообразность рассмотрения коронакризиса в контексте философского подхода "черного лебедя". Определена роль гражданского общества в решении общественных вызовов, вызванных пандемией. Идентифицированы факторы, влияющие на коллективное поведение в территориальных общинах. Выделены дополнительные факторы, определяющие коллективное поведение в условиях пандемии. Обнаружены ошибки в когнитивных процессах и аномалии в экономическом поведении субъектов экономики территориальных общин, вызванные последствиями коронакризиса.

Определены особенности принятия управленческих решений со стороны председателей органов местного самоуправления как лидеров территориальных общин. Рассмотрены разные типы поведения лидеров в условиях борьбы с последствиями коронакризиса.

Ключевые слова: поведенческая экономика, пандемия Covid-19, территориальная община, факторы поведения, финансовые решения.

Halyna VOZNYAK

Dr. Sc. (Economics), Leading Researcher, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, gvoznayak@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2001-0516

Khrystyna PATYTSKA

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine, pelechata@meta.ua

ORCID ID: 0000-0003-2871-7540

BEHAVIORAL ASPECTS OF MAKING FINANCIAL DECISIONS IN CONDITIONS OF THE PANDEMIC: LOCAL LEVEL

Introduction. *The established quarantine and social distancing have resulted in falling financial capacity of territorial communities, growing unemployment among the population, mass bankruptcy of enterprises, and changes in economic entities' behavior. It makes the issue of determining behavioral aspects of making financial decisions and their adjustment to the impact of the coronavirus crisis of utmost importance because the overcoming of the coronavirus crisis by economic entities depends on the adaptation of their vital activity to new conditions.*

The purpose of the article is to outline the behavioral aspects of making financial decisions on a local level in conditions of the pandemic.

Methods. *The research is based on the use of dialectical analysis, synthesis, analogy, and logical generalization, as well as comparison and formalization.*

Results. *The research has resulted in substantiation of the expediency of considering the coronavirus crisis in the context of the philosophical idea of black swan and an approach to the analysis of economic entities' behavior as a reaction to uncertainty. The factors impacting the collective behavior in territorial communities are identified (social norms, social identity, collective memory, system of values, social inequality, economic conditions). The additional factors that determine the collective behavior in conditions of the pandemic are outlined (use of various information sources, discrepancies between forecasts, lack of evidence, high scientific uncertainty, times frame). The mistakes in cognitive processes of economic entities in territorial communities caused by the coronavirus crisis consequences are revealed. The features of making financial decisions in the process of managing the development of territorial communities in conditions of the pandemic are determined.*

Keywords: *behavioral economy, COVID-19 pandemic, territorial community, behavioral factors, financial decisions.*

JEL Classification: D81, D82, G02.

Постановка проблеми. Зміна поведінки суб'єктів економіки в умовах пандемії є потенційним каталізатором змін в економіці та фінансах загалом, що пов'язано з двома аспектами.

По-перше, зміна умов життєдіяльності обумовлює формування нових вимог у споживачів та зниження попиту на одні і його

зростання на інші товари і послуги. На це ринок обов'язково "реагує" шляхом продукування товарів, які відповідають потребам сьогодення. Такі тенденції спостерігаються в усіх сферах та галузях економіки у більшості країн, адже пандемія характеризується системним впливом на усі сфери життя людини.

По-друге, ковідкриза вкотре акцентувала на невирішених проблемах – екологічних, соціального відчуження маргіналізованих членів суспільства, значної диференціації доходів населення, незахищеності й фінансової ексклюзії бідних, гендерної нерівності. Загострення цих проблем вимагає зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку, орієнтування на принципи “економіки турботи” й інклюзивного розвитку, що важливо для територіальних громад як невеликих спільнот зі сформованими сталими зв’язками.

Таким чином, запит на вихід більшості суб’єктів економіки з коронакризи лежить в площині адаптації і переорієнтації їх життєдіяльності до нових умов. Це актуалізує важливе питання: чи здатні суб’єкти економіки раціонально оцінювати ризики і можливості, які відкриваються перед ними, та приймати раціональні рішення?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впливу колективної поведінки та поведінкових реакцій індивідів на прийняття фінансових рішень обговорюється серед науковців, у сферах фінансів та публічного управління в межах поведінкової економіки. Цей напрямок досліджень суттєво актуалізувався з початком фінансової кризи 2008 р., а в сучасних умовах глобальної пандемії питання зміни поведінки суб’єктів економіки у прийнятті фінансових та економічних рішень актуальне як ніколи, зважаючи на неочікуваність появи і поширення хвороби в світі.

Зазначеній проблематиці присвятили праці Дж. Друрі [1], Х. Картер [1], К. Кокінг [1], А. Педроса [2], Г. Тайфел [3], Дж. Бавел [4], К. Бейкер [4], Н. Фосс [5, 6], С. Боулз [7], В. Карлін [7], Н. Талеб [8] та інші. У своїх дослідженнях вчені аргументують, що, разом із кліматичними змінами, пандемія призведе до переосмислення цінностей та фундаментальних зрушень в економічній і фінансовій

науці. Адже вирішення суспільних викликів в умовах невизначеності можливе лише шляхом зваженої комбінації державної політики, ринкових стимулів та участі громадянського суспільства. Такий підхід ґрунтується на теоретичних засадах поведінкової економіки і сформований на основі двох вихідних умов: по-перше, відході від “людини економічної” та акценті на “humans”, її здатності до взаємодії, альтруїзму, стійкості до умов середовища; по-друге, дефіциті та локальності інформації [7].

Зважаючи на означені аспекти, **метою** статті є визначення поведінкових аспектів прийняття фінансових рішень на локальному рівні в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для відповіді на поставлені запитання слід визначити специфіку пандемії COVID-19 в контексті впливу на формування поведінки суб’єктів економіки. Розглянемо подію поширення COVID-19 та його вплив на економіку в межах філософської теорії “чорного лебедя” Н. Талеба [8]. На нашу думку, пандемія, як явище, цілковито відповідає основним ознакам “чорного лебедя”: 1) винятковості – виявлення та поширення COVID-19 стало абсолютно несподіваною подією для населення Землі; 2) силі впливу – пандемія результувалася колосальними наслідками для світової економіки та усіх сфер життєдіяльності людини; 3) ретроспективній передбачуваності – висновки про пандемію, її виникнення, поширення і вплив ми робимо “із запізненням” (через певний час та внаслідок набутого досвіду), що призводить до перекосів у сприйнятті події, нівелювання її неординарності та аналізу як зрозумілої й такої, яку можна було очікувати.

Акцентуючи саме на проблемі низької передбачуваності у поєднанні із потужним впливом, Н. Талеб вказує на необхідності зміни наукового підходу до вивчення та аналізу “чорнолебединих” явищ. Цю потре-

бу учений обґрунтовує двома аспектами: неочікуваністю явища – “багато “чорних лебедів” сталися й набули такого значення саме тому, що на них ніхто не очікував”; проблемою стійкості в нових умовах – коли “те, що ви знаєте, може не мати жодного значення” [8, с. 11].

Таким чином, автор звертає увагу на основну відмінність у реакції на “чорних лебедів” – неможливість діяти на основі прогнозів (адже їх або немає, або вони недостовірні та недостатньо обґрунтовані).

Проблема недостовірних прогнозів суттєво вплинула на спроможність держав, регіонів, територіальних громад адекватно відреагувати на умови, які склалися внаслідок поширення COVID-19. Тому вважаємо доцільним розглядати пандемію як “чорнолебедине явище” та акцентуємо на потребі зміни підходу до формування й аналізу поведінки суб’єктів економіки як реакції на невизначеність – зосередження на стійкості до помилок, а не на влучності прогнозів.

Розглянемо більш детально чинники формування поведінки суб’єктів економіки в умовах коронакризи на рівні територіальних громад з двох позицій: реакції жителів громад на умови, які склалися внаслідок поширення пандемії, а також визначення особливостей прийняття управлінських рішень з боку голів органів місцевого самоврядування як лідерів територіальних громад.

Дослідження групових процесів та поведінкових реакцій жителів територіальних громад в умовах пандемії важливе, зважаючи на два аспекти.

По-перше, без належного розуміння колективної поведінки органи місцевого самоврядування, спираючись на усталені упередження та стереотипи, можуть припускатися суттєвих помилок у прийнятті рішень щодо розвитку громад в умовах COVID-19. До таких стереотипів належить

модель громадської поведінки у надзвичайних ситуаціях (сюди відносимо і поширення інфекційної недуги), згідно з якою громадськість є психологічно вразливою, не характеризується взаємодією, виявляє панічні реакції та поведінкову втому [1].

Засновані на таких упередженнях управлінські рішення зазвичай ґрунтуються на інфодемії та передбачають приховування інформації від населення, зокрема примусові заходи для подолання проблеми (як свідчать результати досліджень, вони є неефективними [2]).

По-друге, важливо виявити чинники впливу на колективну поведінку в умовах пандемії. Розглядати колективну поведінку слід як змінні у часі групові процеси, а не як фіксовані реакції, це сприятиме глибшому розумінню поведінкової реакції жителів територіальних громад на пандемію та її наслідки. Такий підхід важливий, зважаючи на те, що вплив і наслідки пандемії “розтягнуті” у часі, а отже, зміна поведінки більш помітна.

На початкових етапах поширення пандемії у людей не було досвіду боротьби із COVID-19, а значний акцент у засобах масової інформації на небезпеці хвороби загострив страх як поведінкову реакцію на ситуацію (евристика афекту) та призвів до інформаційного перенасичення. Через певний час люди, набуваючи власного досвіду, поширили його, самостійно інформуючи оточуючих про ризики, які несе із собою пандемія.

При цьому, зважаючи на умови життєдіяльності індивідів, набутий досвід у різних людей суттєво відрізняється. Є особи, які ведуть спосіб життя, котрий умовно можна віднести до категорії з низьким ризиком зараження (не користуються громадським транспортом, працюють вдома, роблять покупки через Інтернет тощо), та ті, які, відповідно до обставин і фінансових

можливостей, не можуть соціально дистанціюватися, а відтак, перебувають у зоні високого ризику зараження. Досвід одних стимулюватиме формування у них когнітивного упередження оптимізму (характеризується переоцінкою імовірності подій позитивного характеру, власних навичок) і схильності до “азартної гри” в уникненні зараження; інших – сприятиме формуванню поведінкових реакцій, в основі яких тривога, страх та потреба власного убезпечення.

Таким чином, в умовах довготривалості пандемії відбувається поляризація поведінкових реакцій на неї як між соціальними групами, так і між окремими особами [9] через різний набутий досвід, надання переваги різним джерелам інформації, розбіжності між прогнозами, відсутність доказової бази і високу наукову невизначеність розвитку та поширення вірусу – чинники, які визначають колективну поведінку виключно в умовах пандемії (рис. 1).

Водночас, окрім того, що поведінка індивідів формується під впливом когнітивних упереджень, евристики та архітектури вибору, варто виокремити основні чинники, які визначають колективні поведінкові реакції в різних умовах життєдіяльності соціальної групи.

1. Соціальні норми та соціальна ідентичність – належність до певної соціальної групи. Соціальну ідентичність визначають як “ту частину Я-концепції індивіда, яка впливає з його знання про належність до соціальної групи (або груп) разом із емоційним значенням, що надається такому членству” [3]. Кожна соціальна ідентичність асоціюється із набором норм, цінностей, емоцій та інтересів. Відтак, коли індивід співвідносить себе із певною соціальною групою, він виражає відповідні норми та цінності [7].

Самоідентифікація із соціальною групою безпосередньо впливає і на сприйняття індивідом загрози та обрання ним захис-

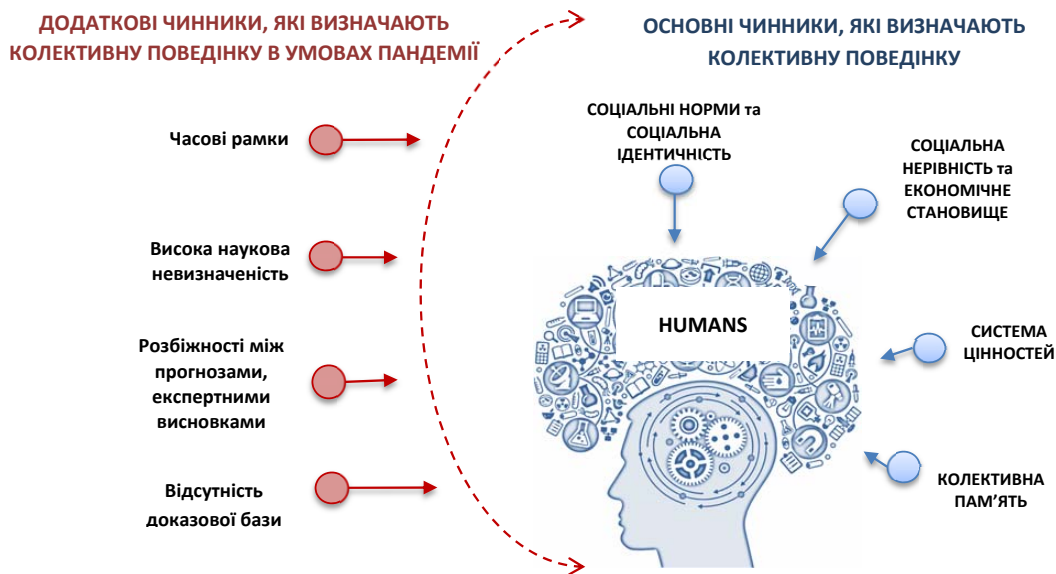

Рис. 1. Чинники, які визначають колективну поведінку в умовах пандемії*

* Побудовано авторами.

ної або ризикованої поведінки, це пов'язано не лише із різним сприйняттям викликів в умовах пандемії, а й із різницею сили та особливостей впливу наслідків COVID-19 на різні соціальні групи.

2. Система цінностей – дані щодо ціннісних орієнтацій і поглядів різних соціальних груп. Дають змогу виявити, якою буде колективна поведінкова реакція на політичні, економічні, соціальні зміни. В умовах пандемії це особливо важливе питання, адже сприяє визначенню ризиків і викликів, які стоятимуть перед державною владою та органами місцевого самоврядування у боротьбі з наслідками COVID-19. Хоча політика держав у подоланні наслідків ковідкризи різна, багато відмінностей у реагуванні на пандемію можна описати як орієнтовані на цінності у тій чи іншій країні.

У цьому контексті варто звернутися до умовного поділу суспільств на індивідуалістичні (США, країни Європи) та колективістичні (країни Азії) [10]. У колективістичних країнах пріоритетність зобов'язань та обов'язку спонукає людей слідувати суспільним нормам, пригнічуючи особисті бажання, натомість у індивідуалістичних позитивно оцінюється перш за все самовиразність. Це одна з причин, чому ризик швидкого міжособистісного передавання вірусу в індивідуалістичних країнах вищий [4], що вимагає акценту уряду на обмеженні особистих контактів та соціальному дистанціюванні.

Україну експерти відносять до колективістичних країн [7], де інтереси соціальної групи преважують над інтересами індивіда. Проте для нашого суспільства характерні цінності виживання [9], зокрема акцент на економічній та фізичній безпеці, притаманний йому етноцентричний світогляд, низький рівень довіри й толерантності. Така система цінностей характеризується високим рівнем патерналістських настроїв у громадян, які вважають, що держава має нести

відповідальність за благополуччя і безпеку населення. При цьому більша частина населення України вважає, що “права людини в нашій країні не поважають (54,4%)” [11].

Зважаючи на такі ціннісні орієнтири та патерналістські настрої в суспільстві, в умовах пандемії зростають ризики формування колективної поведінки на основі переконання про неефективність та неспроможність держави боротися із наслідками COVID-19 та “перекладання” відповідальності за власну безпеку та безпеку оточуючих на органи влади. Відповідно, політика у сфері боротьби із COVID-19 як на державному, так і на місцевому рівні має реалізовуватися з урахуванням викликів, які притаманні саме українському суспільству, та орієнтуватися водночас на стабілізацію ситуації у сфері охорони здоров'я й в економіці, на забезпечення ефективної постійної інформаційної взаємодії із населенням.

Прикладом впливу систем цінностей та соціальних норм на прийняття фінансових рішень в умовах ковідкризи є ситуація, яка склалася із заощадженнями домогосподарств. На тлі зростання заощаджень в умовах пандемії у країнах ЄС, в Україні спостерігалось їх зниження [12]. Це унікальна ситуація, яка має вкрай негативний вплив на посткризове відновлення економіки та сталий розвиток територіальних громад, оскільки не сприяє утворенню базового ресурсу для інвестиційного забезпечення економічного зростання.

3. Колективна пам'ять є вагомим чинником формування поведінки певної групи осіб. Згідно з теорією виявлення сигналів (передбачає врахування впливу ймовірності настання певної події на прийняття рішення суб'єктом в умовах невизначеності), частота та масштаб загрози впливають на колективну поведінку та поведінку індивіда.

4. Соціальна нерівність та нерівність доступу до ресурсів впливають на пове-

дінкову реакцію індивіда в різних умовах. Значний вплив ці чинники мають і на колективну поведінку різних соціальних груп. Н. Фосс у цьому контексті акцентує на проблемі економічного становища, расової нерівності й етнічної належності, зауважуючи, що для етнічних меншин, які мали досвід дискримінації своєї соціальної групи, притаманний високий рівень недовіри до соціальних інститутів. На поведінку членів таких спільнот, у відповідь на виклики пандемії, більший вплив має інфодемія, а серед членів груп спостерігається низький рівень довіри до державної влади та органів місцевого самоврядування і несприйняття рекомендованих заходів безпеки [5].

В Україні етнічною меншиною, яка чи не найбільше постраждала в умовах пандемії, є роми. Внаслідок соціального відчуження і дискримінації, відсутності в органів місцевого самоврядування точної інформації про чисельність осіб ромської національності на території їх адміністративно-територіальних одиниць [13], особливостей життєдіяльності та низької економічної спроможності представники цієї етнічної меншини в умовах поширення пандемії стикнулися із такими проблемами:

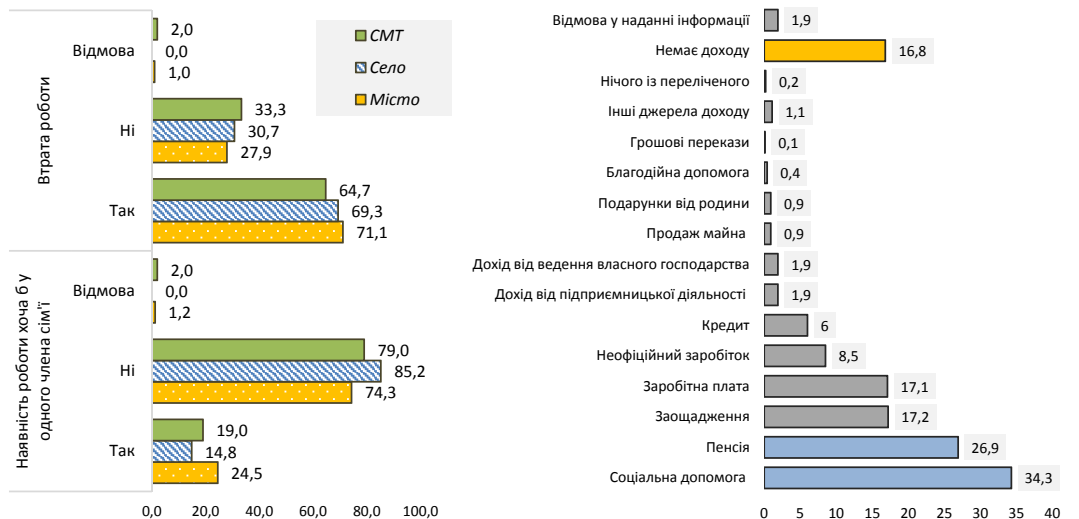
- обмеженістю доступу до медичних послуг: по-перше, ті, хто не мають документів, що посвідчують особу, не можуть підписати формальні угоди із сімейними лікарями, відтак не мають доступу до медичних послуг; по-друге, згідно з доповіддю уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [13], поширеними є дискримінаційні практики щодо забезпечення доступу осіб ромської національності до медичних послуг;
- погіршенням економічного становища: як свідчать результати соціологічного опитування ромських громад, “53% респондентів вказують на суттєве погір-

шення у доступності базових продуктів харчування, 39% – гігієнічних засобів, 34% – ліків” [14]. Ускладнення доступу до базових товарів і послуг пов’язане із масовою втратою роботи серед представників ромської національності (однією з основних причин якої є те, що представники меншини здебільшого задіяні у неформальному секторі зайнятості). Про втрату роботи від початку пандемії у квітні 2020 р. повідомило понад 68,4% опитаних; про наявність роботи хоча б у одного члена сім’ї – лише 19,4% (рис. 2). Основним джерелом доходів для утримання родини респонденти назвали соціальні допомоги (зокрема, допомогу з безробіття та виплати на дітей – 34,3%) і пенсію (26,9%).

Зважаючи, що значна кількість представників цієї етнічної меншини не має документів, що посвідчують особу, а органи самоврядування адміністративно-територіальних одиниць, у яких проживають ромські громади, не володіють даними щодо їх чисельності, припускаємо, що пандемія суттєво вплинула на їхнє соціально-економічне становище.

Це лише один приклад зростання соціальної нерівності в умовах пандемії та суттєвого погіршення фінансово-економічного становища, який доводить, що COVID-19 негативно вплинув на незахищених маргіналізованих та “виключених” членів суспільства. Серед особливо постраждалих від коронакризи – жінки (внаслідок зростання гендерної нерівності), пенсіонери (вони належать до групи осіб із високим ризиком зараження), представники робітничих професій (багато з них працюють у сфері тіньової зайнятості, відтак внаслідок втрати роботи не змогли отримати фінансову допомогу від держави), молодь (випускники ВЗО, для яких суттєво ускладнилися умови пошуку роботи).

Чи маєте ви або хтось із вашої родини оплачувану роботу на сьогодні? Чи втратили ви або хто-небудь з вашої родини роботу протягом останнього місяця?

За останні 30 днів, які були основні джерела грошових надходжень / доходів для утримання вашої родини?

Рис. 2. Результати опитування жителів ромських громад щодо їх економічного становища внаслідок поширення пандемії COVID-19, 18.04.2020 – 1.05.2020 р. [14]

З іншого боку, пандемія сформувала умови (перехід на дистанційне навчання дітей, карантинні обмеження, наслідки перенесення захворювання, соціальне дистанціювання), в яких підвищується цінність доглядової праці та актуалізується питання впровадження принципів “економіки турботи” у розвиток суспільних інститутів.

У територіальних громадах в Україні в умовах карантину частими були випадки неформальної взаємодії та допомоги членам громади (допомога сусідам під час самоізоляції, підвезення членів громади до місця роботи тощо). Окрім того, було створено велику кількість організованих груп взаємодопомоги і підтримки незахищених членів громад (для прикладу, проєкт “Жіночі групи взаємодопомоги на передовій боротьби з COVID-19” (Нововолинська ТГ), проєкт “Хвороба не знає національності – гідна самоізоляція ромського тимчасового

поселення у м. Самбір” (Самбірська ТГ), Координаційний офіс безпеки в місті Татарбунари Одеської області (Татарбунарська ТГ) тощо).

Це ще раз доводить, що соціальний капітал є одним із ключових факторів стійкості територіальних громад в умовах мінливості економіки. Адже особливістю поведінки членів територіальних громад, як будь-яких інших сформованих груп, є можливість впливу на них не лише через впровадження примусових заходів, а й за допомогою переваг спільної ідентифікації (вплив через спостережувані приклади поведінки інших представників громади). Це вимагає налагодження постійної взаємодії між громадою та головою місцевої ради громади, його сприйняття жителями як свого лідера, що є особливо актуальним в умовах пандемії, адже таке визнання забезпечує зростання

довіри до особи та є чинником легітимності прийнятих управлінських рішень.

Утім, зважаючи на особливості формування територіальних громад в Україні в умовах адміністративно-територіальної реформи у 2015–2020 рр., можемо припустити, що через невеликий термін існування територіальних громад та різне ставлення жителів до самого процесу об'єднання актуалізується ризик несприйняття певною частиною жителів громад голів місцевих рад як своїх лідерів. Наше припущення має підстави, бо утворення територіальних громад відбувалося шляхом об'єднання місцевих рад в одну, а отже, передбачало ліквідацію органів місцевого самоврядування у багатьох населених пунктах. Жителі яких часто сприймали процес об'єднання як втрату можливості впливу на прийняття рішень місцевою владою і були її противниками. Окрім того, мешканці різних населених пунктів здебільшого сподівалися на перемену у виборах голови місцевої ради претендента-жителя свого населеного пункту (вплив спільної ідентичності). Ці чинники, на нашу думку, мали безпосередній вплив на легітимізацію переможців виборів в очах жителів громади, а відтак, можуть бути “ахілесовою п'ятою” у налагодженні ефективної взаємодії між лідером та громадою.

Особливістю кризи, спричиненої поширенням COVID-19, є потреба зміни підходу до управління та прийняття фінансових рішень в цих умовах. Причиною такої необхідності є невизначеність та неспроможність спрогнозувати розвиток подій на початкових етапах поширення пандемії. Особи, які приймали управлінські рішення в таких умовах, не мали чіткого розуміння динаміки поширення хвороби, ролі контактних осіб у розповсюдженні вірусу, тривалості пандемії, особливості перебігу хвороби, можливостей, переваг та викликів, які окреслилися з початку вакцинації

тощо. Зважаючи на неспроможність спрогнозувати поширення вірусу, не було чітких прогнозів та розуміння того, як COVID-19 вплине на економіку країни, регіонів, територіальних громад, домогосподарств, змінить поведінку суб'єктів економіки. Відсутність прогнозів суттєво обмежила сценарії управлінських дій, адже не дозволяла оцінити потенційні результати від їх реалізації.

Управлінські рішення в усіх сферах розвитку громади (фінансовій, економічній, гуманітарній) на початкових етапах пандемії приймали швидко, за принципом мінімізації ризику, вони передбачали впровадження надзвичайних карантинних заходів у більшості країн світу. Прийняті рішення часто суперечили рекомендаціям багатьох представників епідеміологічної спільноти, які у березні-квітні 2020 р. розглядали можливість отримання колективного імунітету як оптимальний варіант боротьби із пандемією [5].

У цьому контексті варто акцентувати на двох прикладах стратегії боротьби із COVID-19: Тайваню та Швеції. Влада Тайваню зреагувала на поширення вірусу у грудні 2019 р., тобто одразу як стало відомо про ситуацію в Ухані (Китай). Швидка реакція, яка надалі результувалася позитивними тенденціями соціально-економічного розвитку країни, пов'язана із впливом поведінкового чинника колективної пам'яті: у 2003 р. Тайвань постраждав від епідемії SARS (інфекційне респіраторне захворювання, епіцентром виникнення якого теж був Китай) [6].

Натомість Швеція обрала іншу стратегію подолання COVID-19, яка частково відповідала ідеї отримання колективного імунітету [5]. У країні не запроваджували карантин та заходи з обмеження мобільності населення, не вимагали носіння масок, а усі обмеження мали рекомендаційний характер. Такий підхід, серед іншого, влада пояснювала низькою щільністю на-

селення в країні, ціннісними орієнтирами та поведінковими особливостями, притаманними шведам [15]. Відтак, хоча у країні розвинена та ефективна система охорони здоров'я, наслідком такої політики уряду стало зростання кількості смертей, порівняно з іншими державами регіону (Норвегією, Фінляндією) [16], попри повільніші темпи скорочення економіки.

В Україні різні підходи до боротьби із пандемією спостерігалися у процесі взаємовідносин центрального та місцевого рівнів. Очевидно, що орієнтиром у прийнятті адміністративних рішень у територіальних громадах має бути слідування політичним пріоритетам, встановленим на центральному рівні, з метою консолідації зусиль та координації дій на усіх щаблях управління (державному – регіональному – місцевому) для виконання поставлених завдань.

Проте в умовах пандемії в окремих міських територіальних громадах спостерігалися випадки конфронтації очільників громад проти рішення державної влади щодо запровадження карантинних обмежень. Зокрема, за пом'якшення карантину у травні 2020 р. виступив мер Черкас, проти запровадження карантину “вихідного дня” у листопаді 2020 р. – голови міст Львова, Івано-Франківська, Мукачеве, Черкас, Миколаєва, Одеси, Житомира, Рівного, проти введення обмежень у січні 2021 р. – мер Черкас [17]. На нашу думку, поведінкова реакція очільників міст частково є наслідком наближення виборів до місцевих рад, тобто серед чинників, які її спровокували: по-перше, індивідуальна потреба інформування (нагадати виборцям про себе); по-друге, бажання “сподобатися” жителям міста. Варто зауважити, що такі управлінські рішення сприяли зростанню популярності цих осіб. Для прикладу, кількість підписників і уподобань на сторінці Facebook у мера Черкас за пів року від початку пандемії зросла більше ніж у 6 разів [18].

Резюмуючи, хочемо зазначити: на усіх етапах пандемії спостерігалися приклади прийняття управлінських рішень, сформованих під впливом когнітивних упереджень та евристики (автоматизму у прийнятті рішень). Політична динаміка кризи спровокувала спіраль упередження підтвердження (люди шукають та помічають інформацію, яка доводить їхні переконання) й ескалації прив'язаності (когнітивне викривлення поведінки, коли людина відчуває свій обов'язок підтримувати рішення, прийняте раніше, попри те, що воно є хибним або неефективним). Як зауважують Т. Еріг та Н. Фосс, це результувалося “такими наслідками: 1) суттєво “звужило” коло поведінкових реакцій влади, які б легітимізувалися суспільством; 2) не дало можливості порівняти витрати і вигоди від використання різних можливостей; 3) запровадження локдауну на початкових етапах пандемії було використано для підтримки медичної системи, проте в умовах “планування найгіршого” втрачено можливість керувати переходом від розуміння пандемії як “чорного лебедя” (коронакриза – невизначеність) до можливості проведення детального аналізу, застосування інструментів планування і прогнозування, формування сценаріїв розвитку кризи (коронакриза – ризик)” [6].

Попри це, саме у сфері фінансів органи місцевого самоврядування територіальних громад були змушені змінювати підходи до управління розвитком громад, акумулюючи зусилля на пошуку додаткових джерел фінансування та приймаючи ризиковані фінансові рішення.

Коронакриза завдала значного “удару” громадам та суб'єктам економіки у сфері залучення інвестиційних ресурсів на розвиток внаслідок таких тенденцій: 1) зниження фінансової спроможності інвесторів та зростання ризиків при вкладенні фінансових ресурсів; 2) зниження рівня

кредитування економіки та неефективності функціонування інституту фінансового посередництва; 3) падіння обсягів заощаджень (падіння частки ВВП, яку спрямовують на приріст національних заощаджень, та зниження заощаджень населення) [12].

Значною підтримкою для територіальних громад у попередні роки були кошти ДФРР, які скеровували на реалізацію проєктів інфраструктурного розвитку територій, стимулювання діяльності комунальних підприємств, підтримку економічної діяльності. Проте у 2020 р., в умовах суттєвого зниження приватних інвестицій в економіку, відбулося і скорочення фінансування ДФРР на 34,7%, а орієнтиром розподілу коштів стало завершення уже розпочатих проєктів.

Водночас в умовах зниження доходності місцевих бюджетів та утруднення залучення інвестиційного ресурсу органи самоврядування міських територіальних громад звернулися до інших джерел фінансування.

Як результат, за показниками 2020 р. Україна увійшла до п'ятірки країн, які здійснили "прорив" на ринку муніципальних облігацій (обсяг ринку облігацій місцевих позик України збільшився удвічі) (рис. 3). Станом

на початок 2021 р. в обігу перебувають облігації на загальну суму 5,1 млрд грн, розміщені місцевими радами Києва, Львова, Харкова, Івано-Франківська. Бум на ринку муніципальних облігацій у 2020 р., серед інших причин, пов'язаний зі зниженням облікової ставки НБУ до 6% (що "здешевило" ці кошти), тому перевагою їх випуску перед іншими кредитними ресурсами стала порівняно низька вартість, довший строк запозичення (до п'яти років) та відсутність застави.

Незважаючи на нерозвиненість ринку муніципальних облігацій України та використання цього інструменту лише територіальними громадами міст обласного значення, їх перевагою є можливість фінансування важливих інфраструктурних проєктів. Це дає змогу "перекрити" прогалини, які утворилися внаслідок зменшення міжбюджетних трансфертів економічного спрямування у великі міста.

Таким чином, можна зробити висновок, що територіальні громади деяких великих міст в умовах подолання пандемії і її наслідків готові збільшувати свій борг для втілення важливих інвестиційних проєктів та стимулювання економічного зростання на

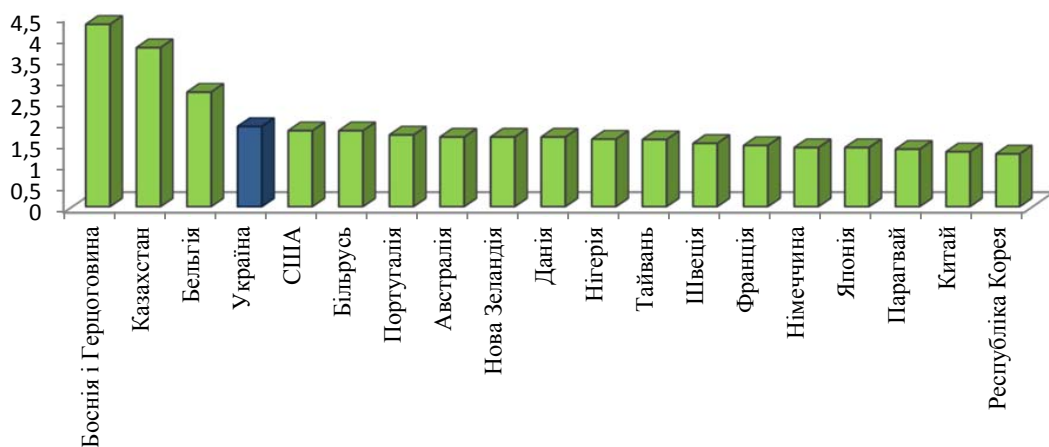

Рис. 3. Лідери зростання ринку муніципальних облігацій у світі, 2020 р., рази*

* Побудовано на основі [19].

власній території. Варто наголосити, що у цьому українські міста не єдині. Для прикладу, 36% польських міст планують збільшити свій борг у 2021 р. з метою реалізації інвестиційних проєктів та “підвищення стійкості завдяки залученню інвестицій” [20].

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження чинників формування поведінки суб’єктів економіки в умовах пандемії можемо зробити такі висновки.

По-перше, існує доцільність зміни підходу до формування та аналізу поведінки суб’єктів економіки в умовах коронакризи – зосередження на стійкості до помилок, а не на влучності прогнозів (достовірність яких на початкових етапах вкрай низька). Це пов’язано із визначенням пандемії як явища “чорного лебедя”, для яких характерні винятковість, сила впливу, ретроспективна передбачуваність.

По-друге, в умовах посилення ролі громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку території та подоланні наслідків коронакризи (“згода” населення на соціальне дистанціювання, носіння масок, взаємодопомогу) дослідження поведінки суб’єктів економіки на рівні територіальних громад слід здійснювати з двох позицій: 1) визначення чинників формування колективної поведінки; 2) визначення особливостей прийняття управлінських рішень з боку голів органів місцевого самоврядування як лідерів територіальних громад.

По-третє, у процесі дослідження виявлено, що до основних чинників, які визначають колективні поведінкові реакції, належать: соціальні норми та соціальна ідентичність, система цінностей, колективна пам’ять, соціальна нерівність та нерівність доступу до ресурсів. Водночас в умовах довготривалості пандемії відбувається поляризація поведінкових реакцій на неї як на рівні окремих індивідів, так і соціальних груп. Серед чинників, що зумовили поля-

ризацію, – різний набутий досвід, надання переваги різним джерелам інформації, розбіжності між прогнозами, відсутність доказової бази, висока наукова невизначеність розвитку та поширення вірусу.

Наостанку зазначимо, що соціальний капітал є одним із ключових факторів стійкості територіальних громад в умовах мінливості економіки. Розуміння представниками органів самоврядування територіальних громад ціннісних орієнтирів та поведінкових закономірностей суб’єктів економіки, врахування специфіки колективної поведінки членів громади та різних соціальних груп у різні періоди коронакризи, переваг спільної ідентифікації та впливу соціальної нерівності й нерівності доступу до ресурсів суттєво збільшать можливості для маневру у процесі подолання наслідків коронакризи.

Список використаних джерел

1. Drury J., Carter H., Cocking C., Ntontis E., Tekin Guven S., Amlôt R. *Facilitating collective psychosocial resilience in the public in emergencies: twelve recommendations based on the social identity approach*. *Front. Public Health*, 2019, 7:141. Doi: 10.3389/fpubh.2019.00141.
2. Pedrosa A.L., Bitencourt L., Fróes A.C.F., Cazumbá M.L.B., Campos R.G.B., de Brito S.B.C.S., Simões e Silva A.C. *Emotional, behavioral and psychological impact of the COVID-19 pandemic*. *Front. Psychol.* 2020, 11:566212. Doi: 10.3389/fpsyg.2020.566212.
3. Tajfel H. *Social identity and intergroup behaviour*. *Soc Sci Inf.* 1974, 13, 65-93. Doi: 10.1177/053901847401300204.
4. Bavel, J.J.V., Baicker, K., Boggio, P.S. et al. *Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response*. *Perspective. Nature Human Behaviour*. 2020, Vol. 4. P. 460–471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>.
5. Foss N. J. *Behavioral strategy and the COVID-19 disruption*. *Journal of Manage-*

ment. 2020. Vol. 46, No. 8, P. 1322–1329. DOI: 10.1177/0149206320945015.

6. Ehrig T., Foss N. Risk, uncertainty and COVID-19 strategies. *Quillette* 2020. URL : <https://quillette.com/2020/05/04/risk-uncertainty-and-covid-19-strategies/>.

7. Bowles S., Carlin W. The coming battle for the COVID-19 narrative. *VOX EU. CEPR*. 2020. URL : <https://voxeu.org/article/coming-battle-covid-19-narrative>.

8. Талеб Н. Н. Чорний лебідь. Про (не) ймовірне у реальному житті. 4-те вид. Київ : Наш формат, 2021. 392 с.

9. Decision-making and anxiety in the time of COVID-19. *Pen Today*. 2020. URL : <https://penntoday.upenn.edu/news/decision-making-and-anxiety-time-covid-19>.

10. Культурні відмінності – хто важливіший: індивід або група? Безпечний притулок. Projekt “Wielkopolska Wspólna Sprawa” realizowany przez Wojewodę Wielkopolskiego oraz Caritas Polska. URL : <https://migranciwielkopolska.caritas.pl/uk/2781-2/>.

11. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Український центр європейської політики. Київ, 2020. URL : https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf.

12. Данилишин Б. Основні здобутки та невдачі української економіки у 2020 році та економічні ризики 2021 року. *Економічна правда*. 31.12.2020. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/31/669696/>.

13. Вплив пандемії COVID-19 на ромську громаду в Україні. Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2020. URL : <file:///C:/Users/Chrystyna/Downloads/%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%20%D0%9F%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%87%20COVID-11.01.2021.pdf>.

14. Потреби і наслідки у ромських громадах від поширення коронавірусної хвороби в Україні. Основні результати дослідження. Аналітичний

бриф. Vof Populi Agency. Міжнародний фонд “Відродження”. 18.04-1.05.2020. URL : https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/05/roma_brief.pdf.

15. Do Sweden’s COVID liberties cost lives? *DW*. 2021. URL : <https://www.dw.com/en/do-sweden-covid-liberties-cost-lives/a-57268022>.

16. Ritchie H., Mathieu E., et al. Coronavirus Pandemic (COVID-19). *Our world in data*. 2021. URL : <https://ourworldindata.org/coronavirus>.

17. Мери Львова, Франківська, Рівного та Миколаєва виступили проти карантину вихідного дня. *UATV*. 2020. URL : <https://uatv.ua/uk/meriy-lvova-frankivska-rivnogo-ta-mykolayeva-vystupyly-proty-karantynu-vyhidnogo-dnya/>.

18. Мінчева Ю., Отт М. Уейітми в ту саму річку: портрети мерів, які балотуються не вперше. *Вокс Україна*. 2020. URL : <https://voxukraine.org/uvijiti-v-tu-samu-richku-portreti-meriv-yaki-balotuyutsya-ne-vpershe/>.

19. Ukrainian Capital Markets Association. URL : <https://www.facebook.com/ucma.ua>.

20. COVID-19 pandemic weakens cities, triggers investments: report. *Poland.IN*. 09.03.2021. URL : <https://polandin.com/52699971/covid19-pandemic-weakens-cities-triggers-investments-report>.

References

1. Drury, J., Carter, H., Cocking, C., Ntontis, E., Tekin Guven, S., Amlôt, R. (2019). Facilitating collective psychosocial resilience in the public in emergencies: twelve recommendations based on the social identity approach. *Front. Public Health*, 2019, 7:141. Doi: 10.3389/fpubh.2019.00141.

2. Pedrosa, A.L., Bitencourt, L., Frões, A.C.F., Cazumbá, M.L.B., Campos, R.G.B., de Brito, S.B.C.S., Simões e Silva, A.C. (2020). Emotional, behavioral and psychological impact of the COVID-19 Pandemic. *Front. Psychol.* 11:566212. Doi: 10.3389/fpsyg.2020.566212.

3. Tajfel, H. (1974). Social identity and inter-group behaviour. *Soc Sci Inf.* 1974, 13, 65-93. Doi: 10.1177/053901847401300204.

4. Bavel, J.J.V., Baicker, K., Boggio, P.S. et al. (2020). Using social and behavioural science to

- support COVID-19 pandemic response. *Perspective. Nature Human Behaviour*, 4, 460–471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>.
5. Foss, N. J. (2020). Behavioral strategy and the COVID-19 disruption. *Journal of Management*, 46 (8), 1322-1329. DOI: 10.1177/0149206320945015.
6. Ehrig, T., Foss, N. (2020). Risk, uncertainty and COVID-19 strategies. *Quillette*. Available at: <https://quillette.com/2020/05/04/risk-uncertainty-and-covid-19-strategies/>.
7. Bowles, S., Carlin, W. (2020). The coming battle for the COVID-19 narrative. *VOX EU. CEPR*. Available at: <https://voxeu.org/article/coming-battle-covid-19-narrative>.
8. Taleb, N. N. (2021). Chomyy lebid'. Pro (ne) ymovirne u real'nomu zhytti [Black Swan. About the (un) probable in real life]. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
9. Decision-making and anxiety in the time of COVID-19 (2020). *Pen Today*. Available at: <https://penntoday.upenn.edu/news/decision-making-and-anxiety-time-covid-19>.
10. Kulturni vidminnosti – kto vazhlyvshyy: indyv id abo hrupa? Bezpechny prytulok [Cultural differences - who is more important: the individual or the group? Safe shelter]. The project "Greater Poland Commonwealth" was implemented through the Voivodeship of Greater Poland and Caritas Polska. Available at: <https://migranciwielkopolska.caritas.pl/uk/2781-2/>.
11. Svitove doslidzhennya tsinnostey 2020 v Ukrayini [World values survey 2020 in Ukraine]. (2020). Kyiv: Ukrayinskyi tsentr yevropeyskoyi polityky. Available at: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf.
12. Danylyshyn, B. (2020). Osnovni zdobutky ta neudachi ukraïnskoï ekonomiky u 2020 rotsi ta ekonomichni ryzyky 2021 roku [The main achievements and failures of the Ukrainian economy in 2020 and economic risks in 2021]. *Ekonomichna pravda – Economic Truth*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/31/669696/>.
13. Vplyv pandemii COVID-19 na romsku hromadu v Ukraini [The impact of the Covid-19 pandemic on the Roma community in Ukraine]. (2020). Spetsialna dopovid upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrainy z prav lyudyny. Kyiv, 2020. Available at: <file:///C:/Users/Chrystyna/Downloads/%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%20%D0%9F%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%87%20COVID-11.01.2021.pdf>.
14. Potreby i naslidky u romskykh hromadakh vid poshyrennia koronavirusnoi khvoroby v Ukraini [Needs and consequences in Roma communities from the spread of coronavirus disease in Ukraine]. (2020). *Osnovni rezultaty doslidzhennya. Analitychnyy brif. Vof Populi*, 18.04–1.05.2020. Available at: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/05/roma_brief.pdf.
15. Do Sweden's COVID liberties cost lives? (2021). *DW*. Available at: <https://www.dw.com/en/do-swedens-covid-liberties-cost-lives/a-57268022>.
16. Ritchie, H., Mathieu, E. et al. (2021). Coronavirus pandemic (COVID-19). *OurWorldInData.org*. Available at: <https://ourworldindata.org/coronavirus>.
17. Mery Lvova, Frankivska, Rivnoho ta Mykolayieva vystupyly proty karantynu vykhidnoho dnia [The mayors of Lviv, Frankivsk, Rivne and Mykolayiv opposed the weekend quarantine] (2020). *UATV*. Available at: <https://uatv.ua/uk/mery-lvova-frankivska-rivnogo-ta-mykolayeva-vystupyly-proty-karantynu-vyhidnogo-dnya/>.
18. Mincheva, YU., Ott, M. (2020). Uviyty v tu samu richku: portrety meriv, yaki balotuiutsia ne vpershe [Enter the same river: portraits of mayors who are running for the first time]. Available at: <https://voxukraine.org/uvijti-v-tu-samu-richku-portreti-meriv-yaki-balotuyutsya-ne-vpershe/>.
19. Ukrainian Capital Markets Association. Available at: <https://www.facebook.com/ucma.ua>.
20. Poland.IN. (2021). COVID-19 pandemic weakens cities, triggers investments: report. Available at: <https://polandin.com/52699971/covid19-pandemic-weakens-cities-triggers-investments-report>.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2021.